

CRTA:

20

24

godina

izveštaj o radu

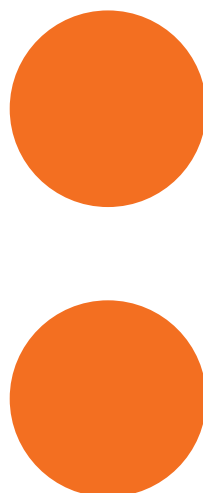
Crta je organizacija civilnog društva posvećena razvoju demokratske kulture, demokratskih institucija i unapređenju uslova za slobodne i poštene izbore u Srbiji.

Crta analizira rad državnih institucija, ulogu medija i profesionalnog informisanja u demokratizaciji društva i stavove i uverenja građana o društvenim i političkim procesima. Od 2016. godine Crta posmatra izbore na lokalnom i nacionalnom nivou, uz pomoć više hiljada građana, obučenih po najvišim međunarodnim standardima za građansko posmatranje izbora i zagovara unapređenje uslova za poštene i slobodne izbore. Crta sprovodi istraživanja na osnovu čijih nalaza predlaže rešenja, zasnovana na principima vladavine prava i poštovanja ljudskih prava. Takođe, Crta informiše i edukuje građane o stanju demokratije i njihovim političkim pravima, podstičući ih da se neposredno uključe u rešavanje problema u svojim zajednicama i u druge političke procese.

Crta je 2018. godine dobila nagradu **Democracy Defender Award**, koju na globalnom nivou dodeljuje OEBS, za izuzetan doprinos promociji demokratije i odbrani ljudskih prava, a 2013. međunarodno priznanje W. Averell Harriman Democracy Award za inovacije, požrtvovanost i doprinos demokratiji koje dodeljuje Nacionalni demokratski institut 2013. Crti je dodeljena i **nagrada Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti** za izuzetan doprinos u oblasti prava građana na pristup informacijama od javnog značaja 2018. godine. Direktorka Crte Vukosava Crnjanski odlikovana je **Nacionalnim ordenom Francuske za zasluge** 2023. godine. Pored toga, Crta je 2024. godine dobila **Nagradu fondacije Jelena Šantić**, priznanje koje se dodeljuje za izuzetan doprinos u borbi za demokratizaciju društva, pravdu i ljudska prava.

Crtin online medij za proveru činjenica Istinomer je verifikovani potpisnik Kodeksa **Međunarodne mreže za proveru činjenica**, kao i verifikovani član **Evropske mreže za proveru činjenica**. Od 2020. godine, Istinomer je **Metin lokalni partner za Srbiju** u suprotstavljanju dezinformacijama na društvenim mrežama Facebook i Instagram.

[Više](#)

Tim

Na kraju 2024. godine, tim Crte brojao je više od 80 ljudi raspoređenih u tematska programska odeljenja za izbore, kvantitativna i kvalitativna istraživanja, pravnu analitiku, monitoring medija, podršku formalnim i neformalnim aktivističkim inicijativama, komunikacije, medijske i terenske kampanje, finansije, administraciju i IT. Radom organizacije rukovode direktorka Vukosava Crnjanski i programski direktor Raša Nedeljkov.

Upravni odbor Crte čine Rastko Petaković, advokat (predsednik UO), Olivera Medar, univerzitetska profesorka, Svetlana Logar, univerzitetska profesorka u penziji, Tamara Skrozza, novinarka, Hajrija Bugujevci, stručnjakinja za javne finansije, Dušan Spasojević, univerzitetski profesor i Ilija Vojnović, programski direktor Međunarodnog republikanskog instituta, Turska.

[Više](#)

Šta je obeležilo 2024?

Vukosava Crnjanski, direktorka:

**/ ZNAČAJNA PROMENA SE DOGODILA,
ALI BORBA ZA FER IZBORE TEK SLEDI**

„Značajna promena se već dogodila i verujem da ćemo videti njen dugoročni efekat. Pobuna traje, novosadska tragedija nije zaboravljena i nisu uspele da je potope svakojake propagandne priče. Za nas u Crti, ali i za društvo u celini, ključno je pitanje kako da se građanima omogući da na pravi način učestvuju u suštinski važnom demokratskom procesu – u izborima.“¹

Raša Nedeljkov, programski direktor:

/ DEMOKRATIJA POČINJE DIJALOGOM

„Neophodni preduslovi moraju biti ispunjeni pre nego što se upustimo u ostvarivanje uslova za održavanje izbora i uspostavljanja demokratije. Ti preduslovi predstavljaju suštinski dijalog koji demonstrira pravu političku volju, prihvata konstruktivnu kritiku i prestaje sa kampanjama blaćenja putem državnih institucija i medija protiv svih aktera demokratije.“²

¹ Komentar dat u osvrtu na kraj 2024. godine koji je obeležen masovnim protestima i nezadovoljstvom građana prouzrokovanim padom nadstrešnice u intervjuu za magazin Buka, januar 2025.

² Izlaganje na sednici Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta u Briselu u aprilu 2024. posvećenoj odnosima između EU i Srbije, napretku u procesu pristupanja i izbornom uslovima u Srbiji.

Tamara Branković, zamenica programskog direktora:

/ SKUPŠTINA KAO ŽRTVA KONTROLE NAD NARATIVOM

„Jučerašnji događaji u Narodnoj skupštini su nam pokazali da vlast i vladajuća većina ne prezaju od toga da potpuno podrede i pregaze i vladavinu prava i instituciju Narodne skupštine da bi uspostavili kontrolu nad narativom i izbegavanje odgovornosti kada se radi o tragičnim, odnosno smrtonosnim događajima u Novom Sadu“³

Pavle Dimitrijević, direktor pravnih poslova:

/ IZBORNI MRAK, ALI SVETLI ZNACI OTPORA

„Izbori su od izbornog ciklusa do izbornog ciklusa sve gori, a sa druge strane kao građani nemamo izbor, osim da izađemo i glasamo, jer je to suština demokratije [...] Mi kao građani smo sve više zainteresovani, verujem da ljudima nije prijatno da se osećaju kao marionete, zloupotrebljeni, to je potpuno gubljenje, ne samo ljudskih prava, nego i ljudskog dostojanstva i svake granice nekog civilizovanog života u 21. veku“⁴

Vojslav Mihailović, direktor javnomnjenjskih istraživanja:

/ NADA U STUDENTE, STRAH ZA PRAVAC ZEMLJE

„Velika je nada u studente i istovremeno je povećana zabrinutost za pravac u kojem zemlja ide, praćena osećanjima ljutnje, besa i uplašenosti zbog novosadske tragedije. To pokazuju rezultati najnovijeg Crtinog istraživanja javnog mnjenja, po kojem čak 61 odsto građana Srbije podržava proteste i blokade koje su usledile posle pada nadstrešnice“⁵

³ Komentar na incidente i nasilje u Narodnoj skupštini u intervjuu za Insajder televiziju, novembar 2024. godine.

⁴ Komentar na izborne uslove i potencijalni bojkot izbora u intervjuu za N1 televiziju, april 2024. godine.

⁵ Osvrt na podatke iz istraživanja javnog mnjenja koje je Crta sproveda u decembru 2024. godine.

U fokusu

Tokom 2024. godine, Crta je bila u samom centru borbe za fer izbore i političku odgovornost sa ciljem jačanja poverenja u demokratske procese – pratila je izbore, beležila nepravilnosti, razotkrivala mehanizme manipulacije, podnosila prijave nadležnim institucijama i osnaživala građane da istupe u svojim lokalnim zajednicama i suprotstave se širokom spektru manipulacija sa kojima se svakodnevno susreću.

Crta je nastavila svoju posmatračku misiju, prateći ključne aspekte izbornog procesa i pružajući javnosti uvid u izborne nepravilnosti, uključujući zloupotrebu biračkih spiskova, političke pritiske na birače, zloupotrebu javnih resursa i organizovane migracije birača u cilju izbornog inženjeringa.

Kampanjama „Otvori oči“ i „Godina super (ne)kažnjivosti“ Crta je podsticala građane da prepoznaju i prijavljuju izbornu korupciju, dok su međunarodna konferencija „Imamo li izbora?“ i multimedijalna izložba „Brisanje privida“ otvorile prostor za javni dijalog o izbornim problemima i urušavanju demokratskih standarda.

Osim posmatranja izbora, Crta je građanima donosila širu sliku političke stvarnosti u zemlji. Kroz istraživanja stavova građana i monitoring najuticajnijih medija u Srbiji, Crta je nastojala da informiše građane o stanju demokratskih procesa, poverenju u institucije i rasprostranjenosti medijske pristrasnosti i manipulativnih narativa.

Kroz inicijativu Otvoreni parlament, Crta je nastavila da prati rad Narodne skupštine, ukazuje na kršenja parlamentarnih procedura i zahteva veću odgovornost nosilaca javnih funkcija. Istovremeno, Istinomer je, kroz svakodnevnu proveru činjenica, analizu političkih narativa i edukativni sadržaj, bio ključan alat u suzbijanju dezinformacija i razotkrivanju manipulacija u javnom i medijskom prostoru.

U lokalnim zajednicama, Crta je pružala podršku inicijativama koje se bore za javni interes, organizovala obuke za ključne aktere u izbornom procesu, uključujući članove biračkih odbora i predstavnike tužilaštva, i osnaživala građanske mreže u borbi protiv sistemskih zloupotreba i narušavanja demokratskih principa.

Posmatračka misija Crte Izbori : 2023

Završni izveštaj posmatračke misije__

Na početku 2024. godine, CRTA je [objavila](#) završnu ocenu izbornog dana u okviru izbornog ciklusa iz 2023. godine, ističući da vanredni parlamentarni i beogradski izbori nisu bili slobodni i poštjeni. Javnost je bila informisana o ozbiljnim zloupotrebama izbornog procesa, uključujući kršenja biračkog prava, narušavanje zakonskih procedura i zloupotrebu državnih institucija, što je značajno ugrozilo integritet parlamentarnih izbora. Posebno je istaknuto da rezultati beogradskih izbora ne odražavaju slobodno izraženu volju građana glavnog grada, pružajući uvid u obim i raznovrsnost nepravilnosti koje su obeležile izborni proces 2023. godine.

Studija slučaja__

Uz završnu ocenu izbornog dana, Crta je objavila i [studiju slučaja](#) koja ukazuje na zloupotrebu biračkog spiska, na osnovu prijava građana i podataka iz [baze Istinomera](#). Studija je otkrila da je 129 birača bilo prijavljeno na adresi nedovršene zgrade u Danijellovoj 9 na Voždovcu, pružajući građanima dodatni uvid u manipulacije unutar izbornog procesa.

Jedan birač istovremeno
u **više** gradova i država?

Moguće je.

Praćenje izborne kampanje

Pred izbore održane 2. juna 2024. godine u Beogradu, Crta je ponovo aktivirala svoju posmatračku misiju kako bi pratila sve ključne aspekte izbornog procesa. Tim od skoro 50 dugoročnih posmatrača pratio je i analizirao zakonski okvir, rad izborne administracije, proces kandidovanja, formiranje biračkih mesta i izlaznost birača, kao i aktivnosti političkih aktera tokom kampanje – na terenu i u medijima. Pored toga, tim je pružao pravnu podršku građanima u ostvarivanju biračkog prava.

Tim za monitoring medija pratio je izveštavanje televizija sa nacionalnom pokrivenošću sa fokusom na politički pluralizam, dok je terenski tim dokumentovao aktivnosti političkih aktera kroz direktno posmatranje, društvene mreže i razgovore s građanima.

Na dan izbora, Crta posmatračka misija, koju je činilo oko 1.500 posmatrača, pratila je izbore na biračkim mestima u Beogradu. Kao i u prethodnim izbornim ciklusima, Crta je organizovala treninge i obučila svoje posmatrače u skladu s najvišim međunarodnim standardima za nepristrasno i nezavisno posmatranje izbora. Fokus misije bio je informisanje građana o kvalitetu izbornog procesa kroz redovna javna obraćanja o izlaznosti i toku glasanja, kao i o sprovođenju izbornih procedura tokom celog dana.

Nalazi posmatračke misije predstavljeni su javnosti kroz izveštaje „**Prvi presek dugoročnog posmatranja**“ i „**Drugi presek dugoročnog posmatranja**“, sa ciljem da se javnosti pruži što jasniji uvid u tok kampanje i kvalitet izbornih uslova u odnosu na prethodne izborne cikluse. Javnost je takođe bila informisana o regularnosti izbornog dana 2. juna 2024. godine kroz preliminaru izjavu. Na osnovu svojih nalaza, Crta je ocenila da su izbori za Skupštinu grada Beograda bili poražavajući po integritet i kvalitet izbora, vladavinu prava i demokratski kapacitet društva. Oko 200.000 birača manje je izašlo na izbore u poređenju s decembrom 2023. godine, a uprkos ubedljivoj većini koja će formirati gradsku vlast, njen legitimitet je upitan jer je rezultat sprovedenih izbora bio daleko ispod demokratskih standarda.

Završni izveštaj posmatračke misije

Nakon završenih izbora, Crta je pripremila **završni izveštaj** sa ciljem da javnosti pruži celovitu sliku izbornog procesa i njegovih ključnih nedostataka. Izveštaj o beogradskim izborima izneo je nalaze koji ukazuju na ozbiljna kršenja izbornog integriteta i demokratije, naglašavajući da su izborni uslovi bili daleko ispod demokratskih standarda. To je uključivalo rekordno nisku izlaznost, ozbiljne zloupotrebe biračkog spiska, zastrašivanje birača i zloupotrebu državnih resursa u korist vladajućih struktura.

Zagovaranje izbornih reformi

Kao deo svoje posmatračke misije, Crta je podnela **prijave** državnim institucijama (kao što su Agencija za borbu protiv korupcije i Regulatorno telo za elektronske medije (REM)), kao i drugim državnim organima. Tokom kampanje za beogradske izbore, Crta je podnela ukupno 75 prijava. Od toga je 37 prijava upućeno Agenciji za borbu protiv korupcije zbog zloupotrebe javnih resursa i funkcija, dok je 38 podneto REM-u zbog zloupotrebe funkcije i negativne kampanje u elektronskim medijima. Crta je takođe podnela 19 prijava protiv lokalnih televizija iz Pančeva i Novog Sada zbog reemitovanja neprimerenog sadržaja, kao i jednu inicijativu javnom tužilaštvu u vezi sa zloupotrebom državnih simbola.

Crta je nastavila s jačanjem kapaciteta ključnih aktera u izbornom procesu kako bi se problemi efikasnije rešavali i kako bi se sprovele preporuke za unapređenje rada izbornih organa i očuvanje izbornog integriteta. Organizovane su radionice za predstavnike lokalnih izbornih komisija kako bi se razgovaralo o izazovima s kojima se suočavaju. Učesnici su dolazili iz različitih izbornih komisija, a radionice su uključivale i eksperte za izbornu administraciju. Takođe, Crta je nastavila s jačanjem uloge institucija nadležnih za sprečavanje izbornih manipulacija. U saradnji sa Udruženjem tužilaca Srbije, organizovane su obuke za javne tužioce s fokusom na krivična dela povezana s kršenjem biračkih prava.

Tokom cele godine, Crta je bila aktivna u radu skupštinske Radne grupe za unapređenje izbornog procesa, redovno doprinosila predlozima politika i zakonskim rešenjima, prisustvovala svim sastancima Radne grupe u različitim formatima i izrađivala niz dokumenata i predloga zakona, uključujući i **predlog o reviziji biračkog spiska**.

Nakon što je revidirani predlog zakona podnet Radnoj grupi, zajedno s predlogom vladajuće većine poslat je ODIHR-u na mišljenje. Krajem novembra 2024. godine, ODIHR je dao pozitivnu ocenu Crtinom predlogu, zaključujući da predlog vladajuće većine nije rešio ključna pitanja koja su pozitivno ocenjena u Crtinom predlogu.

Kampanje i događaji:

Kampanje

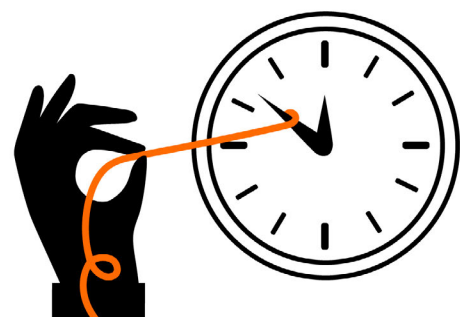
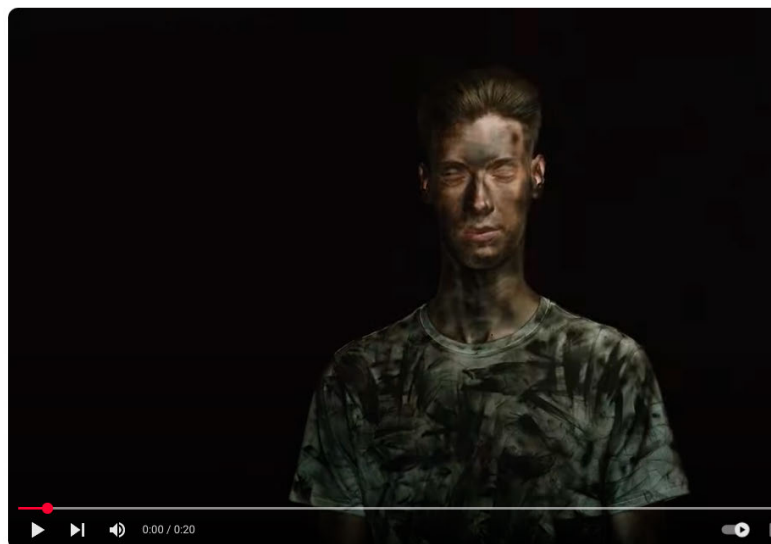
Informativne kampanje

U predizbornom periodu, Crta je kroz više kampanja nastojala da građane redovno informiše o svim fazama izbornog procesa u cilju da građanima omogući donošenje informisanih odluka i da ih osnaži da aktivno učestvuju u demokratskim procesima. Ovo je obuhvatalo seriju različitih aktivnosti poput [Beogradski izbori 2024 – sve što treba da znaš](#), [Prijavite svaki „kvar“ na izborima](#) u sklopu kampanje „Otvori oči“, [Crtin kviz o gradskim izborima u Beogradu](#) i [U kojim se gradovima i opštinama održavaju izbori 2. juna 2024. godine?](#).

Kampanja „Otvori oči“

Kako bi povećala svest o izbornoj korupciji, Crta je tokom beogradskih izbora 2024. godine pokrenula [kampanju](#) „Otvori oči“, u digitalnim i tradicionalnim medijima. Kampanja, koja je nastala kao odgovor na propuste otkrivene prilikom posmatranja izbora u decembru 2023. godine, pozivala je građane da prijavljuju nepravilnosti. U okviru kampanje kreirani su video-materijali – [o važnosti fer izbora](#), i u [dokumentarnom formatu za podsticanje angažovanja](#).

Kampanja „Godina super (ne)kažnjivosti“

Kampanja „Godina super (ne) kažnjivosti“ pokrenuta je kao odgovor na nepravilnosti tokom parlamentarnih i beogradskih izbora 2023. godine, koje su uključivale političke pritiske, organizovane migracije birača i manipulacije biračkim spiskom. Iako su podnete krivične prijave i zabeležene brojne nepravilnosti, godinu dana kasnije nijedan postupak nije pokrenut. Kako bi podsetila javnost na događaje koji su doprineli kulturi nekažnjivosti, Crta je pokrenula digitalnu kampanju i kroz više od 50 objava na društvenim mrežama, građanima su prikazani primeri lažnih potpisa podrške, poziva za glasanje preminulim osobama i manipulacija prebivalištem radi migracije birača.

NIKO
NIJE POŠTEĐEN
„rada za stranku“

GODINA
SUPERNE KAŽNJIVOSTI

Kampanja „Na strani demokratije“

Tragedija koja se desila 1. novembra 2024. godine na novootvorenoj železničkoj stanici u Novom Sadu, koja je sa sobom odnela 16 žrtava, viđena je kao posledica sistemske korupcije. Nedugo nakon tragedije, javnost svoje nezadovoljstvo ispoljava na protestima na ulicama širom Srbije, tražeći pravdu i političku i krivičnu odgovornost od institucija i predstavnika vlasti.

Kao odgovor na to, Crta je pokrenula kampanju koja se fokusirala na porukama poput „Patriotizam je solidarnost“ i „Patriotizam je kada daješ nadu, a ne strah“ kako bi promovisala vrednosti i dela koja se istinski zasnivaju na patriotizmu.

Događaji

Konferencija „Imamo li izbora?“

Superizborna godina. Oko 3,7 milijardi ljudi glasalo je ili će da glasaju 2024. godine. Da li taj broj budi više straha ili nade?

U ovom duhu, Crta [međunarodna konferencija](#) posvećena izbornim izazovima i krizi izborne demokratije, okupila je u periodu od 23. do 25. oktobra 2024. godine brojne akademske istraživače, stručnjake, intelektualce i aktiviste iz Srbije, regiona i inostranstva. Kroz plenarne debate, ekspertske okrugle stolove i radne grupe, učesnici su zajednički radili na pronalasku rešenja kako se odupreti političkom klijentelizmu, izbornom inženjeringu i medijskim manipulacijama, ali i kako ojačati alate za nezavisno posmatranje izbora. Diskusije su bile delom otvorene za javnost, dok su stručni radni segmenti održani uz poštovanje Chatham House pravila. Poslednjeg dana konferencije, predstavljene su preporuke i smernice za reforme koje bi mogle doprineti obnovi poverenja u izborne procese ne samo u Srbiji, već i u demokratskim društvima širom sveta.

IN EFFECT, DO WE ELECT IMAMO LI IZBORA

Događaju je prisustvovalo više od 300 gostiju uživo, dok je ukupno zabeleženo 1.226 pregleda online prenosa konferencije. Konferencija je okupila oko 70 govornika, uključujući domaće i međunarodne stručnjake za izbore, donosiocice odluka, predstavnike akademske zajednice, civilnog društva medija i aktivista iz 18 zemalja, uz poštovanje rodne ravnoteže (37 muškaraca i 34 žene). Među učesnicima su bili i predstavnici različitih institucija, poput generalnog sekretara Narodne skupštine i predstavnika skupštinske službe, poslanika vladajuće većine, opozicije i nezavisnih poslanika, predsednika i članova Republičke izborne komisije, predsednika i članova Gradske uprave Beograda, kancelarije Poverenice za zaštitu ravnopravnosti i javnih tužilaca. Takođe, eksperti OEBS-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) prisustvovali su i učestvovali u radu radnih grupa za izbornu administraciju i birački spisak.

Tokom tri dana konferencije, organizovan je ukupno 21 panel, okrugli stolovi (radne grupe), radionice i prateći događaji.

Plenarne sesije, koje su prenošene **uživo**, uključivale su sledeće panele:

- Super izborna godina: Oko 3,7 milijardi ljudi glasa 2024. godine. Da li ovi brojevi izazivaju više straha ili nade?
- Kako prepoznati izborni autoritarizam?
- Globalni (dezinformativni) pejzaž: Da li dobro informisani glasači postaju mitska bića?
- Migracije i druge manipulacije: kako sprečiti inženjering izbora?
- Izbori kod nas i u inostranstvu: diplomatske perspektive
- Kultura klijentelizma na Zapadnom Balkanu i šire

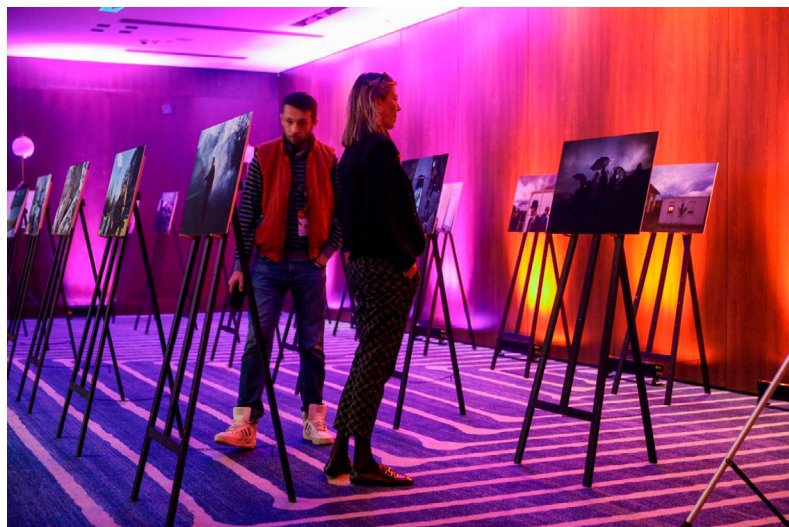
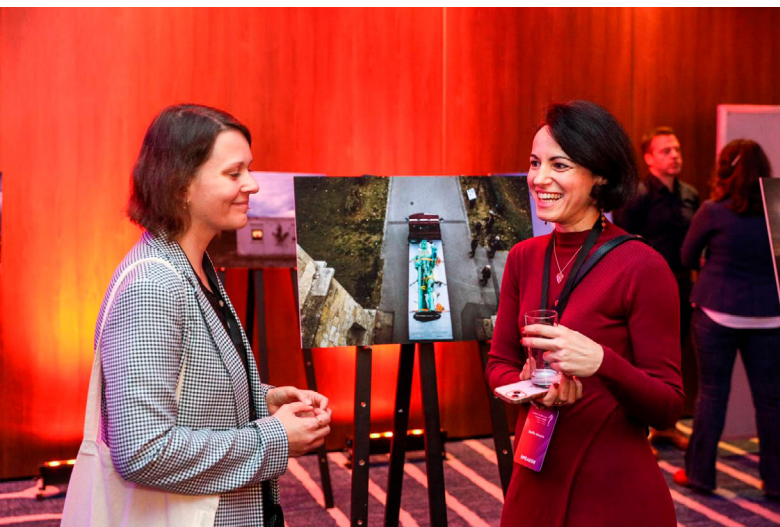
Radne grupe bile su organizovane u formi stručnih okruglih stolova, uz poštovanje *Chatham House* pravila. Cilj radnih grupa bio je da se kroz diskusiju i razmenu argumenata obuhvate različiti aspekti izbornog procesa i formulišu preporuke za unapređenje izbornih uslova u oblastima stručnosti učesnika. Šest radnih grupa obuhvatilo je teme izborne administracije, javnog medijskog servisa, metoda i iskustava u posmatranju izbora, biračkog spiska, medijskog pluralizma i uloge regulatornog tela za elektronske medije, kao i uloge javnog tužilaštva u izbornom procesu. Uspesne diskusije rezultirale su postavljanjem važnih pitanja i oblikovanjem preporuka za rešavanje identifikovanih problema.

U okviru konferencije, Crta je organizovala nekoliko pratećih događaja, kako bi u diskusiju o izornoj reformi uključila i netradicionalne aktere. Prvi događaj, pod nazivom „Mreže, uticaji, lajkovi: U suštini, da li mi biramo?“ održan je u prostoru „Kuća umetnica“ i bio je posvećen razgovoru o širem uticaju izbora na svakodnevni život građana. Učesnice panela bile su aktivne građanke, mikroinfluenserke i ekspertkinje iz različitih oblasti. Drugi događaj „(Mladi na izborima): Izbori – od A do Gen Z“ održan je u prostoru „Miljenko Dereta“ i bio je posvećen temi (ne) angažovanosti mladih u izbornim procesima. Panelisti su bili influencersi sa Instagrama i TikToka koji su bliski mlađoj publici. Kroz ova dva događaja, Crta je uživo angažovala više od 80 građana.

Kao prateći događaj tokom konferencije, organizovana je i foto-izložba pod nazivom „Izborna svakodnevica“ u saradnji sa foto-kolektivom Kamerades. Izložba je bila postavljena u posebnom prostoru, sa ciljem da temu izbora približi široj publici i ponudi jedinstven pristup uključivanju netradicionalnih aktera u razgovor o izborima.

Konferencija je privukla značajnu pažnju javnosti i medija, što je rezultiralo sa više od 90 različitih medijskih objava – pretežno na portalima, ali i u televizijskim prilogima, kao i u štampanim izdanjima novina i časopisa. Pored izjava za medije, izveštaja i intervju sa učesnicima konferencije, jedan od panela prenošen je uživo na televiziji N1. Posebnu pažnju medija izazvao je Aleksandar Čerkasov, koji je tokom konferencije dao brojne intervjuje za N1, EuroNews, Insajder, Radio Slobodna Evropa, Istinomer i Radar.

Kroz kampanje na društvenim mrežama (pre, tokom i nakon konferencije), sadržaj je dosegao do 1.335.473 građana putem Fejsbuka, 2.640.827 putem Instagrama, dok je na mreži X zabeleženo 76.744 prikaza. Događaj je emitovan uživo na veb-sajtu i Jutjub kanalu Crte, na srpskom i engleskom jeziku. Cela trodnevna konferencija bila je dostupna online, omogućivši kako domaćoj tako i međunarodnoj publici da prati događaj. Prenosi na srpskom jeziku zabeležili su 725 pregleda, dok je engleski prenos imao 501 pregled.

Izložba „Brisanje privida“

Izložba „Brisanje privida“, u organizaciji Crte, podsetila je javnost na temeljne principe demokratije – fer, slobodne i transparentne izbore – i postavila pitanje da li se naši izbori zaista zasnivaju na ovim principima. Kroz simbolične prikaze, poput kutije od tila zatrpane pozivima za glasanje upućenim ljudima koji više ne žive na datim adresama, Crta je ukazala na ozbiljne manjkavosti izbornog procesa. Nalazi izloženi na osnovu 5.700 izveštaja dugoročnih posmatrača, 1.500 sati televizijskog materijala i više od 100.000 informacija prikupljenih na dan izbora, pretočeni su u 150 stranica finalnog izveštaja. Izložba je bila poziv na razmišljanje o stvarnosti u kojoj živimo, u kojoj rezultati dolaze autobusima i vraćaju se preko granice, dok mi ostajemo da se pitamo koliko je naša demokratija autentična.

Izložbu su otvorile direktorka Crte Vukosava Crnjanski, nezavisna kustoskinja Milica Pekić i gošća kustoskinja iz Centra za kulturnu dekontaminaciju Ana Sladojević.

Izložba je trajala od 11. marta do kraja marta 2024. godine, a publici je ponudila uvid u različite mehanizme zloupotrebe izbora kao institucije koja bi trebalo da omogući slobodno izražavanje volje građana i njihovo učešće u političkom životu zemlje.

Priznanje „Hrabri glas”

Godišnja nagrada „**Hrabri glas**”, kojom Crta već dugi niz godina odaje priznanje pojedincima i grupama koje se s posebnom hrabrošću bore za opšte dobro, **dodeljena** je Andreju Obradoviću, mladiću koji je progovorio o policijskoj brutalnosti i homofobiji kojoj je bio izložen.

„Svako ima pravo da uživa u osnovnim ljudskim pravima. Prava koja danas uzimamo zdravo za gotovo, za njih su se ljudi borili i gubili živote. I na kraju, treba da se zapitamo u kakvoj zemlji želimo da živimo i kakvu zemlju želimo da ostavimo našoj deci”, **rekao je** dobitnik nagrade.

Pored priznanja koje je dobio Andrej, posebna priznanja dodeljena su i organizacijama Res Publica iz Kragujevca i Centar za razvoj Pomoravlja iz Čuprije, za njihovo hrabro zalaganje u praćenju lokalnih izbora u svojim zajednicama.

Istraživanja javnog mnjenja

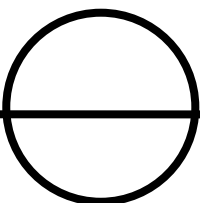
U 2024. godini, istraživački tim Crte sproveo je i objavio dva istraživanja javnog mnjenja: [Stavovi građana Srbije prema učešću u demokratskim procesima 2023](#) i [Stavovi građana Srbije o protestima i blokadama fakulteta](#).

Prvo istraživanje ukazalo je na smanjenje poverenja građana u napore za rešavanje lokalnih problema tokom 2023. godine. Iako su se lokalne samouprave smatrale kao glavni akteri, građani su im zamerili to što se ne bave pitanjima koja ih zaista pogađaju. Građanski aktivizam ostao je na umerenom nivou – svega 20% građana učestvovalo je u lokalnim akcijama tokom 2023. godine, pri čemu su najaktivniji bili mlađi, obrazovaniji i stanovnici urbanih sredina. Najzastupljeniji oblik angažovanja i dalje je online učešće (29%), ali istovremeno je istraživanje pokazalo i da raste pesimizam u pogledu mogućnosti da se promene postignu tradicionalnim putevima. Taj osećaj nemoći dodatno je pojačan nakon protesta i spornih izbora, što je dovelo i do porasta opšteg nepoverenja.

U jeku krize izazvane padom nadstrešnice i studentskim protestima i blokadama fakulteta, Crta je sprovedla novo istraživanje koje je pokazalo da većina građana (61%) podržava proteste i blokade. Studenti uživaju veće poverenje od političara, a građani ih vide kao pokretače promena. Više od polovine ispitanika tada je smatralo da zemlja ide u pogrešnom pravcu, dok je kao najveće probleme izdvajalo korupciju, inflaciju i siromaštvo. Odgovornost za samu tragediju građani su videli kod ministara, predsednika, izvođača radova i nadzornih organa.

Istraživanja o medijima

Crta je ove godine objavila i [medijsko istraživanje](#) koje ukazuje na snažnu pristrasnost u izveštavanju domaćih medija o stranim akterima, često potpomognutu manipulativnim narativima. Rusija i Kina su se dominantno prikazivale u pozitivnom svetlu, dok su EU, SAD i NATO uglavnom negativno predstavljani. Ključni događaji poput izbora u Rusiji i posete kineskog predsednika dodatno su ojačali ove narative. Iako je rat u Ukrajini na kratko smanjio pozitivan ton prema Rusiji, 2024. godine se vratio narativ iz prethodnih godina. Kina je zadržala stabilnu, pozitivnu medijsku pažnju, dok je negativan prikaz Zapada postao uobičajen i utvrđen obrazac.

INICIJATIVA OTVORENI PARLAMENT

Praćenje rada Narodne skupštine

Inicijativa Otvoreni parlament je i u 2024. godini redovno pratila rad Narodne skupštine Republike Srbije, u želji da javnosti bliže predstavi procese iz perspektive transparentnosti, odgovornosti i participativnosti. Objavljeno je 27 transkripata, 1.972 govora, 154 usvojenih akata, 150 izveštaja sa sednica odbora i dva izveštaja sa javnih slušanja. Tim Otvorenog parlamenta je takođe pripremao i nedeljne preglede skupštinskih dešavanja kroz 51 izdanje Skupštinskog nedeljnika.

Nastavljen je i serijal autorskih tekstova ([Zatvoren u parlamentu](#)). Novih 10 tekstova iz serijala Zatvoren u parlamentu Voje Žanetića, poznatog kolumniste, scenariste i autora, pokrenutih u 2023. godini, fokusirale su se na zloupotrebu procedura, ograničavanje rasprave, dominaciju izvršne vlasti nad zakonodavnom i onemogućavanje opozicije da učestvuje u radu parlamenta.

U 2024. godini objavljene su specijalne analize poput [Kako će izgledati novi skupštinski saziv?](#) i [Istraživanje o proceni potreba uključenosti parlamenata Zapadnog Balkana u Berlinski proces](#), uključujući i [Stakeholder Mapping Serbia - Berlin Process](#).

Pored toga, pripremljene su i dve dubinske analize:

- Analiza kontroverzne „[litijumske sednice](#)“ održane tokom leta 2024. godine i
- Godišnji izveštaj o radu parlamenta

Crta je u okviru inicijative Otvoreni parlament nastavila da jača aktivnosti usmerene ka uključivanju javnosti, a u ovom periodu zabeležen je dodatni rast. Objavljena su 22 izdanja „Skupštinskog nedeljnika“, koji na nedeljnom nivou pruža pregled rada parlamenta. Ovi izveštaji sada dosežu do više od 300 međunarodnih pretplatnika, uključujući i partnerske organizacije iz inostranstva. U decembru 2024. godine pokrenuto je i izdanje na srpskom jeziku, uz prateću promotivnu kampanju koja je u roku od mesec dana privukla preko 250 novih pretplatnika.

INICIJATIVA ISTINOMER

Crta fektčekerska inicijativa Istinomer je značajno proširila produkciju sadržaja i angažovanje publike, čime je dodatno ojačala svoju ulogu ključne platforme za proveru činjenica i suzbijanja dezinformacija u Srbiji. Tim za proveru činjenica objavio je preko **390 tekstova**, što predstavlja povećanje od 23% u odnosu na isti period prethodne godine.

Tokom 2024. godine Istinomer je **proverio** ukupno 56 izjava političara. Za 23 je utvrđeno da su neistinite, tri su dobile ocenu "kratke noge", a samo tri su bile istinite. Pet izjava dobilo je ocenu "zloupotreba činjenica", dve su bile neproverive, dok je jedna ocenjena kao nedosledna. Istovremeno je zabeleženo 19 neispunjenih obećanja, a samo jedno nije bilo u vezi sa probijanjem najavljenih rokova za završetak infrastrukturnih projekata.

Među najčitanim tekstovima izdvojilo se glasanje za „**Laž godine**“, u kojem su čitaoci Istinomera birali najistaknutiju političku neistinu, sa 14.100 pregleda. Najzapaženija **provera činjenica** odnosila se na tvrdnju predsednika Vučića da je rudarenje litijuma u Srbiji „završena priča“, a tekst je zabeležio 4.700 pregleda.

ISTINOMER

široj društvenih mreža Facebook, Instagram i Threads. Iza ovih manipulacija identifikovani su neki od dominantnih narativa poput: Dekadentni Zapad, zavere svetske elite, Zelenski kao ratni profiter itd.

Istinomer je takođe lansirao i vucicomer.rs - sajt koji prati, analizira i proverava javnu reč predsednika Srbije Aleksandra Vučića u cilju jačanja transparentnosti, informisanosti i odgovornosti. Ovaj novi kanal obezbedio je posebno mesto za komunikaciju podataka isključivo vezanih za proveru činjenica i spinova predsednika.

Kako bi novinare i istraživače osnažio ključnim veštinama za proveru informacija, Istinomer je u decembru 2024. godine, povodom obeležavanja 15 godina postojanja, organizovao seriju od četiri onlajn vebinara. Svakom od vebinara prisustvovalo je po 20 novinara, među kojima su bili i predstavnici medija poput Euronews-a, N1 i studentskih medijskih inicijativa.

Teme koje su obrađene tokom ovih sesija obuhvatale su:

- Digitalnu forenziku i tehnike verifikacije koristeći InVID alat,
- Prepoznavanje sadržaja generisanog uz pomoć veštačke inteligencije,
- Proveru tačnosti političkih izjava,
- Kampanje dezinformacija i informacione operacije.

Građani imaju moć

| Programi pomoći inicijativama

Crta je kroz različite programe nastavila da podstiče građansko učešće i jača kapacitete pojedinaca i organizacija za delovanje u javnom prostoru. Kroz inicijativu „[Građani imaju moć](#)” podržano je preko 35 organizacija, poput Centar za razvoj Pomoravlja, Mame Šapca, Vojvođanska zelena inicijativa, Omladinska zona i drugih, sa ciljem da se građanima olakša uključivanje u procese donošenja odluka i zaštitu javnog interesa. Ove aktivnosti usmerene su na informisanje, obrazovanje i motivaciju građana da se aktivno zalažu za promene u zajednici.

U okviru ovih aktivnosti, inicijativama koje se bave važnim društvenim temama poput zaštite životne sredine, ekološke bezbednosti, očuvanja kulturne baštine, upravljanja vodnim resursima, borbe protiv zloupotreba u zdravstvu, unapređivanja sistema podrške mladima i sličnih, obezbeđena je pravna i stručna podrška.

Kako bi se doprinos inicijativa učinio vidljivijim i javnost bolje informisala o njihovom radu, objavljen je niz tekstova koji prikazuju raznovrsne aktivnosti i teme kojima se ove organizacije i grupe bave. Kroz ove sadržaje istaknuti su izazovi s kojima se inicijative suočavaju, njihovi rezultati, kao i značaj koje njihove akcije imaju za lokalne zajednice i širu društvenu promenu.

Neki od tekstova objavljenih na Crtinom sajtu su [Šta će sona kiselina u vazduhu?](#), [Ima nečega u vazduhu Čičevca – zagađenja, ali i entuzijazma](#), [Deca nisu reklamni materijal](#), [Šta se krije ispod kaldrme?](#).

Edukativne radionice

Tokom 2024. godine, CRTA je organizovala devetu po redu **Akademiju demokratije**, sa ciljem da osnaži mlade aktiviste, novinare i članove političkih partija kroz edukaciju o demokratiji i izbornim procesima. Program je trajao od 12. jula do 22. septembra i obuhvatao je četiri tematska modula posvećena izbornim sistemima, uticaju medija, posmatranju izbora i javnom zagovaranju. Kroz radionice i simulacije, učesnici su sticali praktična znanja i veštine u oblasti provere činjenica, identifikovanja izbornih nepravilnosti i sprovođenja izbornog nadzora. Nakon završetka programa, polaznici su se osetili osnaženo da preuzmu ulogu nezavisnih posmatrača izbora i primene stečena znanja u budućim posmatračkim misijama.

Crta je organizovala **Jesenju školu aktivizma**, koja je okupila 21 učesnika iz pet organizacija civilnog društva i dve aktivističke grupe. Program je bio usmeren na razvoj projekata koji odgovaraju na lokalne probleme, uz mogućnost podrške najboljim idejama kroz Crtine programe podrške.

Tokom tri vikend-modula, održana od oktobra do decembra 2024. godine, učesnici su sticali veštine iz oblasti javnog zagovaranja, analize aktera, komunikacionih strategija i pisanja projekata. Bavili su se temama poput ekoloških problema u Pomoravlju i Novom Beogradu, očuvanja kulturnog nasleđa u Požarevcu i na Staroj planini, kao i transparentnosti javnog finansiranja u Paraćinu. Trening je sproveden kroz radionice, praktične vežbe i mentorsku podršku. Završni modul bio je posvećen izradi konkretnih projektnih prijava. Učesnici su program visoko ocenili, ističući njegov značaj za umrežavanje, osnaživanje zagovaračkih inicijativa i lokalni aktivizam.

Građanska skupština

Crta je organizovala Građansku skupštinu u Nišu, u periodu od 6. do 8. decembra 2024. godine, koja je bila posvećena temi prevencije nasilja u školama, sa centralnim pitanjem: „Kako efikasno uključiti decu i roditelje u prevenciju nasilja u školama?“. Diskusija u okviru Građanske skupštine pažljivo je pripremljena i zasnovana na informativnim materijalima koje su izradila tri stručnjaka, obuhvatajući pravnu analizu, strukturu upravljanja školama i primere dobre prakse u saradnji roditelja, učenika i školskih ustanova.

Učesnici Građanske skupštine regrutovani su putem terenskog rada – posetom 300 domaćinstava, nakon čega je izabrano 40 građana. Crta je interno organizovala i moderaciju sesija, pri čemu je 15 članova tima prethodno prošlo obuku kroz radionice i simulacije. Dodatnu stručnu podršku pružili su eksperti sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, a izrađen je i priručnik za facilitaciju.

Izveštaj sa Građanske skupštine je finalizovan i distribuiran učesnicima i stručnjacima, dok je takođe organizovan i sastanak sa stručnjacima iz oblasti obrazovanja, na kojem su predstavljeni zaključci i ideje koje su proizašle iz rada skupštine. Uz to, u saradnji sa obrazovnim ekspertima, Crta je započela izradu plana javnog zagovaranja s ciljem promocije predloga Građanske skupštine za jačanje saradnje između roditelja, učenika i škola u borbi protiv nasilja – predloga koji potiču direktno iz lokalnih zajednica.

Ostala dostignuća

Nagrade

Crta je 2024. godine dobila [Nagradu fondacije Jelena Šantić](#), priznanje koje se dodeljuje za izuzetan doprinos u borbi za demokratizaciju društva, pravdu i ljudska prava.

Majska platforma

Crta je, zajedno sa drugim organizacijama civilnog društva lansirala [Majsku platformu](#), inicijativu građanskog društva nastalu iz potrebe da kao zajednica tragamo za odgovorima na teška pitanja s kojima nas je suočila nezapamćena erupcija nasilja u maju 2023. godine. Nakon obustavljanja rada Anketnog odbora, koji je pod okriljem Narodne skupštine, najviše predstavničke i zakonodavne institucije, trebalo da istraži navedena pitanja, stručnjaci iz raznih oblasti i aktivisti civilnog društva okupili su se oko Majske platforme, uvažavajući značaj javnosti kao demokratske institucije u okviru koje društvo može da artikulise odgovor na problem nasilja, posebno onog koje uključuje decu i mlade.

MAJSKA PLATFORMA

Doprinosi

Crta je nastavila da doprinosi i na međunarodnom planu, kroz pružanje stručnih komentara i analiza za relevantne međunarodne izveštaje. Pripremljeni su doprinosi za izveštaje Evropske komisije i Evropskog parlamenta o napretku Srbije, procesima demokratizacije, i preporukama u vezi sa izbornim procesom, stanjem medija i radom institucija.

Grupni i bilateralni sastanci

Kroz brojne bilateralne i grupne sastanke, donosioci odluka i predstavnici institucija iz različitih zemalja i međunarodnih organizacija redovno su bili informisani o najnovijim i ključnim rezultatima istraživanja Crte. Uz prezentaciju nalaza, sa ovim akterima su podeljene i specifične preporuke koje su proizašle iz analize koju je sprovedla Crta.

Organizacioni razvoj

Nastavljajući trend iz prethodnih godina, Crta je u 2024. godini dodatno ojačala svoje unutrašnje kapacitete. U ovom periodu, Crta je ostala posvećena jačanju veština i kapaciteta svog tima, obezbeđujući kontinuirani razvoj u programskim, finansijskim i administrativnim oblastima.

Svesna potrebe za prilagođavanjem društvenim promenama, organizacija je sproveda strukturisani proces strateškog, projektnog i akcionog planiranja kako bi unapredila svoje pristupe i povećala operativnu efikasnost.

Članovi rukovodstva i menadžment tima Crte učestvovali su u seriji sesija i razgovora posvećenih proceni internih kapaciteta organizacije, usmeravanju programskih pravaca i definisanju akcionih planova za buduće inicijative. Osim preciznog određivanja konkretnih aktivnosti i rezultata koji treba da se postignu u narednom periodu, ovaj proces je poslužio i kao prilika da se sagleda položaj Crte u širem društveno-političkom kontekstu, kako bi strategije organizacije ostale relevantne i prilagođene novim izazovima i prilikama.

Uporedo sa ovim procesima, Crta je nastavila rad na jačanju i širenju svoje mreže. Organizacija je održavala aktivnu komunikaciju sa članovima mreže kroz stalnu podršku i informisanje, što je doprinelo jačanju njene otpornosti i dugoročne održivosti. Kroz podsticanje saradnje i jačanje partnerstava, Crta je obezbedila da njena mreža ostane snažna i spremna za buduće demokratske izazove i građanske inicijative.

Usmeravajući svoj razvoj u skladu sa društvenim promenama, Crta je osigurala da njen tim ostane spreman za suočavanje sa novim izazovima, istovremeno ostajući dosledan svojoj misiji jačanja demokratskih vrednosti i građanskog angažovanja u Srbiji.

Godina u brojevima

147.000

aktivnih korisnika i

143.000 novih
korisnika na sajtu

crtars

tokom 2024.
godine

5374 medijska
pominjanja Crte,
Istinomera i
Otvorenog
parlamenta

2 završna
izborna izveštaja i
2 izveštaja
dugoročnog
posmatranja

Oko **1500**
obučeni
posmatrača
posmatralo
beogradske izbore

366 dana
monitoringa
političkog pluralizma u
medijima i predstavljanja
spoljnopolitičkih
aktera

Svakodnevnom
monitoringom
pribeleženo
322 obraćanja
predsednika
Srbije

362
medijska članka o
Crtinoj posmatračkoj
misiji

Doseg Crte na društvenim mrežama:

X

Ukupan impressions: **4,543,123**

Broj folllowera: **28,184**

9,9% više nego 2023.

Instagram

Ukupan reach: **2,215,822**

Broj followera: **21,782**

25,8% više nego 2023.

Facebook

Ukupan reach: **2,111,454**

14,9% veći nego 2023.

Broj followera: **24,694**

12,9% više nego 2023.

TikTok

Ukupan broj pregleda: **550,231**

Broj followera: **2872**

Preko **850** upita građana
kroz kanale pravne podrške

Analizirano preko **130.000**
sekundi programa i preko
31.000 medijskih
priloga

2 objavljena
istraživanja
javnog
mnjenja

Objavljeno
27 transkripata,
1972 govora,
154 usvojenih akata,
150 izveštaja sa sednica
odbora i **2** izveštaja
sa javnih slušanja

Podržano
preko **35**
inicijativa

299
dnevnih brifinga
i specijalnih analiza o
medijskom izveštavanju
i medijskim
manipulacijama

51 nedeljni
brifing o radu
Narodne skupštine,
22 izdanja
„Skupštinskog
nedeljnika“

Doseg Otvorenog parlamenta
na društvenim mrežama:

X

Ukupan impressions: **368,311**

Instagram

Ukupan reach: **258,700**

Views: **389,574**

Facebook

Ukupan reach: **742,237**

Views: **1,822,266**

Doseg Istinomera
na društvenim mrežama:

Povećanje broja pratilaca od **46,5%**

Ukupan broj pregleda: **8,400,000**

Ukupan broj interakcija: **156,000**

Rast angažovanja od **100%** u odnosu
na isti period prethodne godine

67 prigovora na rad
Regulatornog tela
za elektronske medije

U okviru inicijative Istinomer:

Ocenjeno **56** izjava političara

Provereno **250** viralnih manipulacija na društvenim mrežama

4 vebinara o dezinformacijama i veštačkoj inteligenciji,

uključilo preko **80** novinara u svojim aktivnostima

Troškovi i prihodi

Troškovi

Ukupno: €3,112,259.17

Prihodi

Američka agencija za međunarodni razvoj	32.86%	
Švedska agencija za međunarodni razvoj	23.12%	
Ambasada Velike Britanije	15.17%	
Evropska komisija – Služba za instrumente spoljne politike	4.71%	
Fond braće Rokfeler	4.34%	
Ambasada Kraljevine Holandije u Beogradu	3.64%	
CRTA (vlastita sredstva)	3.60%	
Nemačka razvojna agencija	2.56%	
Ministarstvo spoljnih poslova Nemačke	2.53%	
Nacionalna zadužbina za demokratiju	2.10%	
Fondacija Fridrih Nauman	1.27%	
Ambasada Kanade	1.13%	
Evropska mreža za proveru činjenica	0.97%	
Evropska zadužbina za demokratiju	0.84%	
Ambasada Francuske	0.61%	
Ministarstvo spoljnih poslova Češke Republike	0.53%	

Partneri

- Ambasada Velike Britanije
- Ambasada Luksemburga
- Američka agencija za međunarodni razvoj
- Google
- Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji
- Evropska mreža za proveru činjenica
- Evropska zadužbina za demokratiju
- Kanadska ambasada
- Microsoft
- Nacionalna zadužbina za demokratiju
- Nemačka ambasada
- Nemačka razvojna agencija
- Francuska ambasada
- Friedrich Naumman fondacija
- Fond braće Rockefeller
- Holandska ambasada
- Švajcarska agencija za razvoj i saradnju
- Švedska agencija za međunarodni razvoj
- Gong (Hrvatska)
- Evropsko partnerstvo za demokratiju (Brisel)
- Institut za demokratiju "Societas Civilis" (Severna Makedonija)
- Trag fondacija (Srbija)
- Transitions Online (Češka)

CRTA: